

УДК 94 : 271.2-726.3:316.614.5 : 323.28 : 159.923.2 (477.63) «1920/1930»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.2\(30\).413](https://doi.org/10.33782/eminak2020.2(30).413)

«ЗРУЙНОВАНИЙ МІКРОКОСМОС»: СІМ'Я ПАРАФІЯЛЬНОГО СВЯЩЕННИКА В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ У 1920-1930-х рр.

Тетяна Савчук

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

e-mail: savatg@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1315-0513>

У статті здійснена спроба мікроісторичного аналізу становища сім'ї парафіяльного сільського священника з Дніпропетровщини Сергія Андрійовича Мізецького в умовах суспільно-політичних трансформацій у радянській Україні в 1920-1930-х рр. Простежено моделі взаємодії між представниками різних поколінь, ступінь впливу радянської модернізації на формування членами сім'ї стратегій побудови життєвої траєкторії. Показано, що відмова від власного «я», свого минулого у родині священника мала поступовий, трагічний і незворотний характер.

Ключові слова: священник Сергій Андрійович Мізецький, сім'я, дружина священника, радянська влада, соціально-політичні трансформації

1920-1930-ті рр. у світлі вивчення історії церков зазвичай асоціюються в історика із відродженням українських православних церков, брутальним проведенням анти-церковної політики, антирелігійною кампанійщиною, адміністративно-кримінальним переслідуванням духовенства. Втім поза нашим баченням залишається щоденне життя пересічних священнослужителів. На сьогодні зроблений значний крок вперед у реконструкції повсякденного життя радянського суспільства у 1920-1930-х рр.¹ Однак доводиться визнати, що вивчення повсякденного життя православного духовенства та членів їх родин вимагає спеціального ґрунтового дослідження. Необхідно зазначити, що висвітлення становища сім'ї духовенства має взагалі фрагментарний характер. Оpubлікована у далекому 2006 р. стаття Т.Г. Бобко (Савчук)², присвячена соціально-правовому аспекту становища членів сімей духовенства у 1920-1930-х рр., залишається чи не єдиною спеціальною публікацією з цього питання. Отже, у запропонованій статті спробуємо схарактеризувати на сьогодні зовсім не вивчену проблему долі священницької родини в умовах суспільно-політичних трансформацій у 1920-1930-х рр.

Основною категорією побуту є сім'я, в якій випрацьовуються моделі взаємодії між дорослими та дітьми, статями, поведінка, яка потім вже практикується в соціумі. Родина священника завжди була зразком патріархальної традиційної сім'ї, де з повагою ставилися до старшого покоління, де нерозривність шлюбу освящалася церковними канонами. Патріархальний шлюб був заснований на домінуванні чоловіка та підпорядкуванні йому дружини, яка була поруч і мала підтримувати в усьому свого

¹ Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.). Колективна монографія / Відп. ред. С.В. Кульчицький. Київ: Інститут історії України НАН України. 2010. Кн. 1. Ч. 2. 382 с.

² Бобко Т.Г. Сім'я православного священнослужителя в 20-30-х рр. ХХ ст.: соціально-правовий аспект // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. Вип. ХХ. С. 207-210.

чоловіка. Традиційно сини священника обирали професію батька, навчалися у духовних семінаріях та академіях, ставали священнослужителями, формуючи династії. Дійсно до 1920-х рр. родина священника являла своєрідний «мікрокосмос» зі своїми правилами, нормами та традиціями.

Встановлення радянської влади внесло суттєві зміни в устрій життя усіх категорій населення. Духовенство ж втратило свій високий правовий і соціальний статус. Закриття духовних навчальних закладів унеможливило здобуття спеціальної освіти для дітей священників та отримання у майбутньому духовного сану. Отже, традиція передавати священницьку професію від батька до сина обірвалася. Як поставилося духовенство та члени їхніх сімей до цих нових випробовувань? Наскільки швидко модернізувалися відносини між членами сім'ї під впливом соціально-політичних трансформацій? Чи існувала психологічна підтримка у середині священницької родини? Спробуємо відповісти на поставлені запитання, звернувшись до історії родини парафіяльного священника Катеринославської єпархії Українського Екзархату Російської православної церкви Сергія Андрійовича Мізецького, настоятеля храму Богородиці в селі Покровське Нікопольського району. Історія родини Сергія Андрійовича є типовою у контексті характеристики соціального становища православного духовенства в 1920-х рр., адже С.А. Мізецький, як і інші священнослужителі, з утвердженням нової влади втратив високий соціальний статус, опинився під пресингом антицерковної політики влади й у складному матеріальному становищі. У той же час збережені до сьогодні в архівно-слідчій справі священника листи до рідних – батьків, брата Євгена та сина Василя, дозволили обрати історію родини С.А. Мізецького предметом мікроісторичного дослідження. Семіотичний аналіз листів дає дослідникові рідкісну змогу не тільки простежити долю сім'ї священника, а й реконструювати відносини між членами сім'ї – представниками трьох поколінь.

Батьки С.А. Мізецького та його брат, Петро, мешкали в їх рідному селі Снігурівка Фастівського району на Київщині. Територіальна відстань стримувала Сергія Андрійовича у можливостях надати допомогу своїм батькам. Однак С.А. Мізецького завжди хвилювала доля вже стареньких батьків. Коли між членами громади Снігурівки та А. Мізецьким у 1922 р. стався конфлікт через питання продажу сільськогосподарського реманенту (ймовірно, в умовах голоду родина священника шукала джерела існування), Сергій Андрійович запевнив батька та матір, що у разі, якщо вони залишать своє рідне село, то у нього знайдеться для них кімната: «біля столу допоки я сам буду їсти, то і для них рівна частка»³.

Зміст листів передає розпач Сергія Андрійовича, оскільки він не міг надавати необхідну допомогу своїм батькам через складне матеріальне становище. Коли він дізнався, що його брат Петро збирається залишити село, то обурився, бо братня опіка була чи не єдиною допомогою для стареньких батьків: «Ми утрьох: я, Микола та і Євген не забудемо такого його вчинку до могили! Він каже, що він не один син! Так, чудово. Ми самі знаємо свої обов'язки відносно батьків, що зістарілися й потребують допомоги; але нам потрібен час, може й не багато, щоб впоратися; адже не ми ж створили революцію, теперішні обставини»⁴.

Такі риси патріархальної сім'ї, як повага до старших, виражалася й у зверненнях сина до батька-священника. Промовистими є звертання п'ятдесятирічного Сергія

³ Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/18.

⁴ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/18.

Андрійовича та його підписи у листах до батьків: «Милі та дорогі тату та мамо»⁵; «Цілую Ваші руки, дорогий тату»⁶; «Дорогий тату! Вітаю Вас із прийдешнім днем Вашого Ангела і бажаю миру душевного й інших благ»⁷; «Будьте здорові. Цілую Вашу руку. Люблячий син Сергій»⁸; «Христос Воскрес, дорогий тату! Вітаю Вас у ці святі дні я разом з усіма моїми домашніми і низько вклоняюся»⁹. Показово, що у звертаннях використано саме ласкаве «тату» замість формалізованого – «батьку».

Не один раз Сергій Андрійович переймався через неможливість відвідати свої рідні місця, вклонитися перед могилами матері, бабусі й інших рідних. Але він запевняв батька, що завжди під час богослужіння про них відповідним чином згадував¹⁰.

З повагою та турботою ставився Сергій Андрійович до свого брата – Євгена, який працював лікарем у Фастові. В одному з листів він хвилювався через те, що Євген дуже багато працює і це зможе зашкодити його здоров'ю. У цілому листування з братом можна назвати «монологом серця» Сергія Андрійовича, оскільки у листах він повідомляв про свої негаразди, поодинокі маленькі радощі, переповідав побутові проблеми, описував відносини з владою та рефлексував про виклики життя. Ймовірно, що з Євгеном він мав найбільш близькі відносини, оскільки писав лише йому, а брата Петра, наймолодшого у сім'ї, тільки згадував. Відносини між Сергієм Андрійовичем та батьком і братами віддзеркалюють риси патріархальні сім'ї та відзначалися особливою повагою й турботою один про одного.

С.А. Мізецький, разом з дружиною Серафімою, мав чотирьох синів: Олександра, Сергія, Миколу, Василя та двох доньок: Галину та Наталю. У листах Сергій Андрійович згадує тільки про Миколу, Василя та доньок, і обмежується лише кількома словами про Олександра. У протоколі допиту С.А. Мізецького, укладеному в 1929 р., повідомлялося, що священник нічого не знає про свого сина Сергія, окрім того, що він знаходиться у Франції, в місті Ізері, куди він емігрував у 1919 р. разом з білогвардійцями¹¹. Ймовірно, розуміючи ставлення радянської влади до прихильників білогвардійців, Сергій Андрійович не хотів повідомляти владі про відносини зі своїм сином. Однак, можемо припустити, що все ж таки Сергій Андрійович підтримував зв'язки із закордоном. Саме цим можемо пояснити, звідки взялися у нього на момент обшуку в 1936 р. 50 франків¹².

У роки голодного лихоліття Сергій Андрійович відправляв Миколу та Василя до батьків. Микола повернувся до батька, а Василь затримався у Снігурівці до 1925 р. Навіть на відстані Сергій Андрійович прагнув впливати на виховання свого сина Василя. Зміст листів дає зрозуміти, що Василь був наймолодшим і потребував настанов дорослих. Сергій Андрійович неодноразово прохав і брата Євгена, і батька, щоб не залишали Василя без порад і настанов. За умов, коли діти священників не могли навчатися в освітніх закладах і здобувати собі професію, єдиною діяльністю для них була праця різноробів. Сергій Андрійович постійно нагадував Василю, щоб він добре трудився і не лінувався: «А чим більше знань, тим більше практичності в житті. І вона не така страшна. Пам'ятай, що будь-які знання і будь-яка відповідь набуваються з

⁵ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/18.

⁶ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/35.

⁷ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/23.

⁸ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/23.

⁹ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/26.

¹⁰ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/26.

¹¹ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 3.

¹² Управління СБУ у Дніпропетровській області. № 11321-ФП. Арк. 52.

працею. І трудись з бажанням, а не з роздратуванням. <...> Прощавай, будь здоров, трудись хлопче. І пам'ятай, що завжди треба бути задоволеним тією долею, яку бог посилає. <...> Цілую тебе. Люблю т.т. Батько Сергій»¹³.

Коли дядько Василя, Євген, пожалівся на лінощі племінника та його небажання добре працювати, Сергій Андрійович у розпачі переконував сина: «Трудись там, учись усякій справі; чого не знаєш або не розумієш, – питай у старших і передусім у дядька. Будь сумлінним і будь своєю людиною; родичем у хаті, а не якимось чужим. Не поглядай і не розраховуй на те, що ти ось скоро виїдеш кудись. Ні, ти сиди там. І нікуди поки Васю не треба їхати. Мені було б огидно тебе бачити, якби ти опинився нікчемним ледарем і безгрошівником. <...> Я посилав тебе туди і сподівався, що ти там пристосуєшся, працюватимеш, допомагатимеш у міру своїх сил і розуміння. А за твою працю, зусилля, старанність, бережливість до господарства, дядько і тебе не обійде своєю увагою. Будеш ситий і одягнений. Та й іноді і задоволення яке-небудь тобі дасть. Будь здоров. Цілую тебе. Т. т. Сергій»¹⁴.

Показово, що ці настанови батька-священника синові, щоб той краще працював і саме працею заробляв собі на їжу, дисонують більшовицькій пропаганді у ті часи. Адже та називала священників та їх сім'ї – експлуататорами, людьми, що хотіли жити за рахунок інших.

Батько хотів прищепити дітям любов до праці. Водночас священнослужитель мріяв, щоб його діти по можливості займалися музикою, читали книги – продовжували традиційне повсякденне життя інтелігента. Музичні заняття були складовою дозвілля духовенства. Сам Сергій Андрійович любив грати на гітарі. І коли Василь був у батьків, то Сергій Андрійович просив Василя написати, чи має він успіхи у музичних заняттях, втішав сина, що восени буде більше вільного часу і тоді й «музика буде при нагоді»¹⁵.

Вкорінені генетично звички інтелігентної людини у дітях священника неможливо було змінити за кілька років. Василь мріяв про музичне училище. І його матір теж хотіла, щоб він вступив до музичного закладу. Але Сергій Андрійович, як ніхто з їхньої сім'ї, відчував новітні тенденції, і говорив сину в 1924 р., щоб той забув про свої мрії: «Ще якусь нісенітницю вона (дружина С.А. Мізецького. – *Авт.*) розвозить по світу про музичне училище. І в Курськ (у Курську до 1927 р. мешкав брат Сергія Андрійовича – Микола та син Олександр – *Авт.*) ці проекти доповідає, але звідти з нею взагалі розмовляти не дуже бажать. Це для нас тепер також неможливо, як і багато іншого: ні коштів, ні прав. На навчання та інші Рад. установи, тепер діти священників позбавлені прав вступати. Там місце для євреїв, комуністів і наближених до них. Так що ти цю нісенітницю викинь з голови»¹⁶. Отже, поступово та болісно відбувалася трансформація світогляду дітей священнослужителів, їх переулаштування з інтелігентів на різноробів.

У 1920-х рр. діти очевидно ще дотримувалися сімейних релігійних традицій. Зокрема, син Микола у 1927 р. одружився із селянкою Катериною та був повінчаний у місцевій церкві. Про це з гордістю повідомляв Сергій Андрійович своєму батькові та

¹³ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/24.

¹⁴ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/22.

¹⁵ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/24.

¹⁶ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/21.

просив за неї молитися¹⁷. Інший його син, наслідуючи традицію, обрав собі у дружини доньку священника.

Однак територіально діти віддалилися від батька. Духовний зв'язок із ним вони підтримували через листування, в якому переповідали про обставини свого життя. Сергій Андрійович у 1920-х рр. мешкав переважно з сином Миколаєм, який допомагав усіляко батьку – куховарив, прав, займався господарством. У батька-священника і не було бажання затримати в себе дітей. Церковне служіння, яке священник назвав у листі «добувною промисловістю»¹⁸, не приносило ніякого прибутку. Податкова політика, яка зумовила низький рівень життя, особливо пригнічувала Сергія Андрійовича та не залишала йому можливості думати про щось інше, окрім пошуків засобів до існування і виплати усіляких «контрибуцій». У листі від 14 серпня 1924 р. священник у розпачі писав про скрутне матеріальне становище: «Зима йде, а у мене не полінця дров, ні соломи і ні шилінга капіталів для закупів. З цього приводу душа тікає в п'яти й божеволюю, як співається в одній малоросійській пісні»¹⁹. У листі від 6 жовтня 1924 р. Сергій Андрійович відмовив у матеріальній допомозі синові Василю: «Надіслати тобі 27 р. на поїздку до Києва зараз не можу; вже 5 місяців прибутки дуже погані. У подальшому, може бути, і знайду можливість»²⁰. Але вже в листі від 15 жовтня 1924 р. до сина Василя він прямо написав, що «не варто сподіватися на мене, як на джерело існування»²¹. Коли Василь хотів повернутися додому, то батько його переконував у безглуздісті цієї ідеї. Село Покровське він назвав «пустим місцем», де Василь тільки буде «клацати зубами»²². Рибалка була чи не єдиним джерелом харчування священника.

У листі до брата від 15 червня 1925 р. Сергій Андрійович зазначив, що він «перебуває на козацькому становищі». Раніше він думав, що бути козаком престижно, але тепер козацький стан у нього асоціювався з голодом і безпросвітним майбутнім. Далі у листі він наводить приказки, які характеризують його життя: «Козак – душа правдива, сорочки не має»; «Як не п'є, то воші б'є, а все ж не гуляє»; «Дожились козаки, що нема штанів, видні голі сраки»; «Сидить козак на стерні, та штани латає; стернь йому в гузно коле, а він її лає»²³. Після цитувань приказок священник доходить висновку про те, що козацьке життя він поміняв би на старорежимне тихе життя «в благоді та чистоті»²⁴.

У наступні роки його погляди щодо бідності та безвихідності в Покровському не змінилися. У 1927 р. про Покровське він так писав: «Діра глибока! І просвіту не видно. Тільки черви копаються»²⁵. Як бачимо, священник не мав матеріальної можливості допомагати своїм дітям.

Окрім того, діти могли дистанціюватися від батька, щоб не бути у полі зору стеження каральних органів і щоб не асоціюватися у влади з «нетрудовими елементами». Постанова ВУЦВК і РНК від 14 січня 1925 р. позбавила виборчого права всіх членів родин священнослужителів, які проживали разом з ним. У черговій інструкції

¹⁷ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/26.

¹⁸ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/23.

¹⁹ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/34.

²⁰ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/24.

²¹ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/21.

²² ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/21.

²³ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/37-9/38.

²⁴ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/37-9/38.

²⁵ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/28.

про вибори до рад УСРР від 13 жовтня 1934 р. коло осіб, позбавлених виборчого права, залишилося незмінним: духовенство та члени їхніх сімей, якщо вони матеріально залежать від них²⁶.

Отже, правовий і матеріальний стан батька-священника не створював умов для повноцінного життя його дітей і змушував їх шукати кращої долі. А із бурхливим впровадженням індустріалізації, із появою нових робочих місць його діти остаточно роз'їхалися. У 1930-х рр. після того, як Сергій Андрійович повернувся із заслання, де пробув три роки, він проживав сам у місті Нікополі²⁷. Усі його діти мешкали в інших містах. Микола, який у 1920-х рр. допомагав батьку, у 1930-х рр. працював рахівником на лісорозробках. Під час допиту в 1936 р. Сергій Андрійович назвав Чорноземну область, Беловський район місцем проживання свого сина Миколи²⁸. Цей район був частиною Курської області. В інтернет-мережі серед зниклих без вісти у травні 1944 р. Беловського району Курської області зафіксовано і сина Сергія Андрійовича – Миколу Сергійовича Мізецького, 1908 року народження²⁹.

Олександр у 1920-х рр., не знайшовши роботи у Катеринославі, поїхав до Курська³⁰. На момент арешту батька в 1936 р. він працював на станції Вузол (Дніпропетровська область) помічником товарного касира³¹. Галя та Ната – саме так називав у листах батько доньок – ще у першій половині 1920-х рр. поїхали на заробітки до Катеринослава. Галина не раз змінювала місце мешкання та рід занять. З іронією та сумом про її поневіряння писав священник у листі від 2 серпня 1926 р.: «Вона (Галина – Авт.) заробила 25 крб. і збрала мішок сухарів. З цими ресурсами вона вирушила до ...Криму!!! На диво безстрашна людина, та й ні над чим не замислюється!! Очікую, що вона опиниться де-небудь у Ніцці або на Рив'єрі!»³². Однак мрії батька не збулися і Галина разом з Наталею та Василем у 1930-х рр. працювали на металургійному заводі імені Петровського у Дніпропетровську. Василь і Наталя працювали рахівниками³³.

Окремої уваги заслуговують відносини священника з його дружиною. Взагалі постійно підтримується науковий та суспільний природний інтерес до ролі жінки в сім'ї, соціумі, державі, однак поза увагою залишаються жінки священників та їхні доньки. Ми не претендуємо на вичерпну відповідь на запитання, яким було становище дружини священника в умовах суспільно-політичних трансформацій в 1920-1930-х рр., однак спробуємо порушити цю проблему та окреслити взаємовідносини священника Сергія Андрійовича Мізецького зі своєю дружиною, ступінь впливу соціально-політичних змін на вироблення панімааткою стратегій життя.

За православною канонічною традицією юнак перед хіротонією обов'язково повинен був одружитися. Отже, період, протягом якого майбутній священник обирав собі дружину, припадав на час навчання у духовній семінарії. Ця обмеженість терміну створювала умови, коли священник міг обрати дружину не по серцю собі, що в майбутньому могло створити серйозні проблеми для подружжя. Шлюби, як прави-

²⁶ Бобко Т.Г. Вказ. пр. С. 207.

²⁷ Управління СБУ у Дніпропетровській області. № 11321-ФП. Арк. 47.

²⁸ Управління СБУ у Дніпропетровській області. № 11321-ФП. Арк. 55.

²⁹ Погибшие воины Курской области. URL: <http://gorenka.org/index.php/pogibshie-voiny-kurskoj-oblasti/172-belovskij-rajon/9008-belovskij-rajon-m> (дата звернення: 01.04.2020).

³⁰ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/2.

³¹ Управління СБУ у Дніпропетровській області. № 11321-ФП. Арк. 55.

³² ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/17.

³³ Управління СБУ у Дніпропетровській області. № 11321-ФП. Арк. 55.

ло, уклалися з представницями духовного стану. Дослідник Б. Опря в чи не єдиній в українській історіографії спеціальній розвідці, присвяченій ролі матушок у житті сім'ї священників наприкінці XIX – на початку XX ст., відзначав, що дружина надавала значну допомогу чоловікові, навчаючи селян релігійним істинам, відкриваючи у себе вдома школи грамоти, надаючи парафіянам медичну допомогу. Життя матушки було сповнено турботами про її багатодітну сім'ю. Соціальний статус диктував і стиль поведінки, яка відзначалася покорою чоловікові³⁴. Подібні погляди щодо місця матушки у сімейному «мікрокосмі» на початку XX ст. простежуються і в російській історіографії, яка на відміну від вітчизняної, запропонувала низку праць, присвячених сімейному життю парафіяльного духовенства, на матеріалах російських губерній.

Отже, в історіографії панує твердження, що інтимний світ духовенства – це світ торжества ідей патріархальної сім'ї, який не зачепили модернізаційні процеси. Погоджуємося, що соціальний статус, належність до духовного стану визначали моделі поведінки жінки з її священником-чоловіком. Однак дружина священника перебувала в соціумі, в якому формувалися емансипаційні процеси. Вже навіть на початку XX ст. дружини священників не були безмовними та відповідним чином реагували на грубу поведінку чоловіків, надсилаючи скарги консисторії, благочинним і навіть єпископам.

На наш погляд, відносини між священником і дружиною у 1920-х рр. необхідно розглядати в контексті суспільно-політичних трансформацій, які отримали свій імпульс ще з часів буржуазних реформ XIX ст., та суттєво вплинули на становище жінки в цілому. Наприклад, прояви соціальної мобільності зумовили відносну самостійність жінки ще з кінця XIX ст. Вже зазначалося вище про поїздки на заробітки молодих жінок. Жінки могли подавати позиви до суду, відстоюючи свої права. Окрім того, Перша світова війна, революційні події змінили ролі членів селянської сім'ї, прискорили емансипаційні процеси у суспільстві. Отже, жінка в українському селі вже не була за чоловіком, а хотіла мати рівноправний статус в суспільстві. Державна пропаганда про це постійно наголошувала та формувала образ радянської жінки. У результаті емансипаційних процесів, каталізованих більшовицькими законами та соціально-економічними трансформаціями, жінки були відірвані від домашнього господарства та втягнуті у виробничі процеси. У сфері суспільного виробництва на початку XX ст. показник залучення жінок становив 7%, однак уже в роки революції частка жінок збільшилась у чотири рази і в кінці 1930-х рр. становила близько 40%³⁵. Жінка стала самостійною, і ця самостійність підсилювалася тим, що вона могла добувати засоби до життя своєю працею. На тлі таких масштабних соціально-економічних і політичних зрушень не міг не відбутися зсув ціннісних пріоритетів дружини священника та його доньок, яким статус чоловіка та батька в умовах антицерковної політики вже не гарантував забезпечене та стабільне життя.

Щодо дружини Сергія Андрійовича – Серафими, то не маємо відомостей про її походження. Під час допитів священник зовсім не згадував про свою дружину. Під час

³⁴ Опря Б. Дружини православних священників та їх роль у сім'ї в кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Правобережної України) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2009. Вип. 16. С. 461.

³⁵ Качан Ю. Еволюція селянської сім'ї південноукраїнського регіону в контексті модернізаційних процесів кінця XIX – першої чверті XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2018. С. 151.

другого арешту в 1929 р. у протоколі допиту у графі сімейний стан зафіксовано, що він одружений. У документах, продюкованих слідчими у 1936 р., теж жодного слова про дружину. У листах Сергій Андрійович формально згадував її ім'я – Серафима, навіть писав іноді скорочено – «Сер. Кон.». Уперше священник згадав дружину в листі від 14 серпня 1924 р., повідомляючи братові, що Серафима разом із Натого мешкають у Катеринославі, і коли вони повернуться, йому не відомо. Зміст листів дає нам зрозуміти, що дружина священника протягом 1920-х рр. не жила увесь час разом із ним. Вже той факт, що Серафима відмовилися жити разом з чоловіком, бути йому підтримкою у церковній діяльності, показує, що традиційна патріархальна сім'я священника перестала існувати. Дружина священника, як і більшість українських жінок, потрапила під вплив емансипаційних процесів. Однак її самостійність передусім стала результатом незадовільного матеріального стану її чоловіка. Сергій Андрійович прямо вказував на те, що Серафима «наплювала на село» та переїхала до Катеринослава після того, як у них настала «рибна дієта»³⁶, тобто основним джерелом харчування стала риба, зловлена священником.

Серафима стала однією із сотень сільських мешканців, яких низький рівень життя виштовхував із сільського середовища до міст, де можна було знайти робочі місця. У Катеринославі Серафима мешкала зі своїми доньками та працювала швачкою, а також наймалася мити підлогу³⁷. У листі від 15 жовтня 1924 р. Сергій Андрійович своєму сину Василю повідомляв, що мама вже як пів року мешкає в Катеринославі у Галини, і «щось заробляє, і може існувати і далі»³⁸.

Окрім того, правовий статус чоловіка змушував дружину священника самостійно заробляти собі на життя та дистанціюватися від чоловіка. Постанова ВУЦВК і РНК від 10 вересня 1924 р. офіційно позбавила дружин священників виборчого права³⁹. Дружина мала розділити з чоловіком долю позбавленця виборчого права. Цієї долі дружина Сергія Андрійовича прагнула усіляко уникнути та залишила свого чоловіка. Як ставився священник до тимчасового розлучення із дружиною? У листі від 14 серпня 1924 р. він писав, що особливо не страждає через її відсутність, та додав: «Життя тут таке нудне, що вона напевно була б тільки незадоволена і бурчала б на мою адресу»⁴⁰. Ця характеристика дружини священника нічого не мала спільного з характером «зразкової паніматки» дореволюційних часів.

На підтвердження тези про те, що дружина священника під впливом радянських соціально-політичних трансформацій втратила той образ покори чоловікові, смиренності наведемо обставини святкування весілля у священницькій родині. Син Микола надумав раптово одружитися. Його матір захотіла відсвяткувати весілля. Сергій Андрійович переконував дружину, що «обійдеться циганське весілля без марципанів»⁴¹. Однак «Серафима на основі конституції утворила “жен-отдел”, оголосила рівноправ'я і під гармошку танцювала до упаду»⁴², – писав священник у листі своєму братові Євгену.

Серафима не назавжди залишила свого чоловіка. Зокрема, з листа від 28 січня

³⁶ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/37.

³⁷ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/37.

³⁸ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/21.

³⁹ Бобко Т.Г. Вказ. пр. С. 207.

⁴⁰ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/34-9/35.

⁴¹ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/22.

⁴² ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/22.

1925 р. ми дізнаємося, що вона повернулася вже як місяць у село і планувала провести там довгий час⁴³. У листі від 2 серпня 1926 р. Сергій Андрійович повідомляв брата, що Серафима вже давно в Катеринославі. Для кращої ілюстрації життя дружини священника під час заробіток процитуємо лист Сергія Андрійовича: «Там вона (Серафима – *Авт.*) працювала, з її слів, як проклята, по 16 годин на добу і по 1 крб. 75 коп. Обшивала катеринославських Хаєк, Рівок (єврейські імена – *Авт.*) з ретельністю і за мінімальними цінами порівняно з ринковими цінами. З цього приводу навіть письмово влаштувала мені ганьбу»⁴⁴.

Сергій Андрійович Мізецький був не єдиним священником, який жив самотньо. Аналіз матеріалів архівно-слідчих справ заарештованого духовенства, зокрема у Запорізькому регіоні, дозволяє зрозуміти, що священники переважно жили одноосібно. Про це говорить описане їхнє майно в день арешту. Можна припустити, що багато священників похилого віку втратили своїх дружин, але в інших були й діти і дружини. Однак жінки вимушено дистанціювалися від своїх чоловіків-священників для забезпечення свого життя.

Таким чином, мікроісторія, яка звертає увагу на долі людей у рамках локалізованого простору та часу, дозволила простежити у статті еволюцію становища родини парафіяльного священника, взаємозв'язків між її членами, ступінь впливу соціально-політичних трансформацій на життя родини як окремої спільноти. Сім'я священника, яка до встановлення радянської влади являла собою своєрідний «мікрокосмос» зі своєю самодостатністю, специфічними законами побутування, перестала існувати у 1920-х рр. Єдине, що залишилося від класичної патріархальної сім'ї, – так це повага до старшого покоління. 50 франків і листування, знайдені під час обшуку у священника в 1936 р., фактично є маркерами контактів батька-священника зі своїми дітьми в 1930-х рр. Бачимо, що діти територіально віддалилися від нього. Результатом антицерковної політики, правової дискредитації стала маргіналізація професії священника, через що діти не хотіли слідувати сценарію життя батька. Сини не наважилися продовжити традицію та реалізовуватися у сфері духовного та церковного служіння. Окрім того, діти священника взагалі мали забути про своє інтелігентне походження, таланти та хист. Дружина та діти активно включилися вибудовувати життєву траєкторію, щоб вписатися у насажені зверху радянські стандарти життя й отримати засоби для проживання. Перехід від інтелігента до чорнороба не міг відбутися одномоментно. Герменевтичний аналіз листів показав, що відмова від власного «я», свого минулого в родині священника мала поступовий, трагічний і незворотний характер.

REFERENCES

- Bobko, T.G.** (2006). Simia pravoslavnoho sviashchennosluzhytelia v 20-30-kh rr. XX st.: sotsialno-pravovyi aspekt [The family of Orthodox clergyman in 1920/30s: social and legal aspect]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu*, XX, 207-210 [in Ukrainian].
- Kachan, Yu.** (2018). *Evolutsiia selianskoi simy pivdenoukrajinskoho rehionu v konteksti modernizatsiinykh protsesiv kintsia XIX – pershoi chverti XX st.* [Evolution of the peasant family of the Southern Ukraine region in the context of modernization processes of the end of the 19th – the first quarter of the 20th century]. (Candidate's thesis). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Kulchytskyi, S.V. (Ed.)** (2010). *Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoï Ukrainy v dobu nepu (1921-1928 rr.)* [Essays on Everyday Life of Soviet Ukraine at the NEP Times (1921-1928)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

⁴³ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/2.

⁴⁴ ДАЗО. Ф. Р-5747. Оп. 3. Спр. 10916. Арк. 9/17.

Opria, B. (2009). Druzhyny pravoslavnykh sviashchennykh ta yikh rol u simyi v kintsy XIX – na pochatku XX st. (na materialakh Pravoberezhnoi Ukrainy) [The wives of Orthodox priests and their role in the family in the XIX and early of XX centuries (on materials of Right-Bank Ukraine)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.*, Vol. 16, 458-464 [in Ukrainian].

Tetiana Savchuk

(Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine)

e-mail: savatg@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1315-0513>

‘Destroyed Microcosm’: The Family of a Parish Priest in Soviet Ukraine in the 1920s – 1930s

Today, a significant step has been made in the reconstruction of the everyday life of Soviet society in the 1920s – 1930s. However, the everyday life of the Orthodox clergy and the members of their families requires a special, thorough study. The letters of the parish village priest from Dnipropetrovsk region, Serhiy Andriiovych Mizetskyi, to his relatives – parents, brother Yevhen and son Vasyl, stored in the State Archives of Zaporizhzhia Oblast (Region), allowed to choose the history of S.A. Mizetskyi’s family as a subject of a microhistorical study. Semiotic analysis of the letters gave the scholar a rare opportunity not only to trace the fate of the priest’s family but also to reconstruct the relationship between family members – members of three generations.

The relationship between Serhiy Andriiovych and his father and brothers reflected the traits of the patriarchal family and was marked by special respect and care for each other. We do not observe this unity in Serhiy Andriiovych’s relationship with his children and wife. The priest’s family, which before the establishment of Soviet power was a kind of *microcosm* with its self-sufficiency, specific traditions of family life, ceased to exist in the 1920s. Geographically, the children moved away from their father. The legal and financial position of the father-priest did not create conditions for the proper life of his children and forced them to seek a better fate. With the rapid implementation of industrialization, the emergence of new jobs, and under the influence of the father’s arrest, the children finally moved away in the 1930s. They kept in touch with their father through correspondence in which they recounted what happened in their lives. However, even at a distance, Serhiy Andriiovych wanted very much to take part in the upbringing of his youngest son. The father wanted to foster in his children a love of work. At the same time, the priest dreamed that his children would practice music as much as possible and continue the traditional daily routine of an intellectual. The genetically ingrained habits of an intellectual person in a priest’s children could not be changed during a few years. The changing of the worldviews of the clergy children, their transformation from intellectuals to general workers was gradual and painful.

The priest’s relationship with his wife is traced too. Against the background of large-scale social and economic as well as political changes, there was an inevitable shift in the value priorities of the priest’s wife. The fact that the wife refused to live with her husband, to support him in church activities, shows that the traditional patriarchal family of the priest ceased to exist. The priest’s wife fell under the influence of the emancipation processes. However, the self-determination of the priest’s wife was primarily the result of her husband’s unsatisfactory financial situation. The wife actively started to pave her own way to meet the Soviet standards of living coming down from on high and to earn a living.

Keywords: priest Serhiy Andriiovych Mizetskyi, family, priest’s wife, Soviet power, social and political transformations